

2. Bilodid I. (Ed.). (1977). *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] Kyiv [in Ukrainian].
3. Bilodid I. (Ed.). (1979). *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] Kyiv [in Ukrainian].
4. Polianychko A. (2013). *Nasylstvo v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: sutnist, prychny poshyrennia, naslidky* [Violence in general education institutions: nature, causes of spread, consequences]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 35, 48-53 [in Ukrainian].
5. Stop shkilnyi teror: Osoblyvosti tskuvannia v dytiachomu vitsi. Profilaktyka ta protystoiannia bulinhu – Stop school terror: Features of harassment in childhood. Prevention and confrontation of bullying. Retrieved from <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf> (accessed 10.01. 2020). [in Ukrainian].
6. Pribytkova N. (2017). *Bulinh u zakladakh osvity: poniattia, struktura, prychny ta shliakhy podolannia* [Bullying in educational institutions: concepts, structure, causes and ways of overcoming.]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy – Modern problems of legal, economic and social development of the state*, 58-61 [in Ukrainian].
7. Olweus D. (1984). *Aggressors and Their Victims: Bullying at School. Disruptive Behavior in Schools*. New York, Willey&Sons [in English].
8. Dzhuska A., Dzhuskyi V. (2019). *Bulinh – porushennia prava dytyny na povahu do yii hidnosti* [Bullying is a violation of a child's right to respect for his or her dignity]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seria: yurydychni nauky – Scientific notes of TNU Vernadsky. Series: Law*, 2, 26-33 [in Ukrainian].
9. Poliarush S. (2017). *Poniattia ta problema pravovoho zakhystu vid shkilnoho bulinhu* [The concept and problem of legal protection against school billing]. *Aktualni problemy pravovoi nauky i derzhavotvorennia v Ukraini v konteksti pravovoi intehratsii – Actual problems of legal science and state formation in Ukraine in the context of legal integration: Proceedings X International. Research Practice conf., dedicated to the 100th anniversary of the training of law enforcement in Kharkiv*, (pp. 211-213). Sumy: [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 17.01.2020

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.36550/2522-9230.2020.8.2>

Зеленко Інна Павлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: zelenko0212@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0226-7481>

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ НА ЧЕРГОВОМУ ЕТАПІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

У статті висвітлено дискусійні питання судової правотворчості, що набувають особливої актуальності в контексті чергового етапу судової реформи. Автором представлено історико-правову ретроспективу етапів відповідно до зміни підходів до судової правотворчості – від її прийняття до повного заперечення. Розкрито загальні ознаки судової правотворчості як одного із видів правотворчості. Представлено дискусійні питання правотворчості, які пов'язані із специфічними рисами судової правотворчості. Автор у ході дослідження пропонує відмінні доктринальні бачення судової правотворчості. При цьому акцентується, що домінуюча правова доктрина України протягом тривалого часу не дозволяла судову правотворчість. Продемонстровано що до суб'єктів судової правотворчості можна віднести тільки вищі судові органи у межах національної правової системи права, тому що вищі судові органи видають правові акти, які є обов'язковими для виконання та можуть видавати, змінювати та скасовувати норми права. Наголошено, що правотворча функція судів цілком сумісна з конституційним принципом поділу державної влади. Звернуто увагу на те, що залишаються недостатньо розглянуті процесуальні правила (які встановлюють послідовність здійснення правотворчих дій), їх тривалість у часі (моменти їх початку та завершення), процесуальні правила судової правотворчості (які визначають послідовність вчинення дій судової правотворчості). Набуло подальшого розгляду питання про співвідношення понять правотворчості та тлумачення норм права, яке остаточно так і не вирішене. Також, звернуто увагу, що остаточно не вирішеним є питання про співвідношення понять правотворчості та тлумачення норм

права. Автор наголошує, що у світлі реформаційних процесів теорія судової правотворчості набуває подальшого переосмислення у особливо чутливо кризових умовах життя суспільства та сприятиме розвитку громадянського суспільства й визнанню України дійсно правовою державою.

Ключові слова: правотворчість, судова правотворчість, ознаки судової правотворчості, правовий прецедент, судова практика.

Zelenko I. DISCUSSION ISSUES ON JUDICIAL LEGALITY AT THE NEXT STAGE OF JUDICIAL REFORM

The article discusses issues of judicial lawmaking, which are of particular relevance in the context of the next stage of judicial reform. The author presents a historical and legal retrospective of the stages in accordance with the change of approaches to judicial lawmaking - from its adoption to its complete rejection. General features of judicial lawmaking as a type of lawmaking are revealed. Discussion issues of law-making related to specific features of judicial law-making are presented. The author offers excellent doctrinal visions of judicial lawmaking during the study. It is emphasized that the dominant legal doctrine of Ukraine for a long time did not allow judicial lawmaking. It has been demonstrated that only the highest judicial bodies within the national legal system are attributed to judicial lawmaking, because the higher judicial authorities issue legal acts that are binding and may issue, amend and repeal legal rules. It is emphasized that the law-making function of the courts is fully compatible with the constitutional principle of separation of state power. Attention is drawn to the fact that the procedural rules (which establish the sequence of law-making actions), their duration in time (the moments of their commencement and completion), the procedural rules of judicial law-making (which determine the sequence of actions of judicial law-making) remain insufficiently considered. Further consideration was given to the relationship between the concepts of lawmaking and the interpretation of the rules of law, which has not yet been finally resolved. It is also noted that the question of the relation between the concepts of lawmaking and the interpretation of the rules of law is not yet fully resolved. The author emphasizes that, in the light of the reform processes, the theory of judicial lawmaking acquires further rethinking in particularly sensitive crisis conditions of life of society and will contribute to the development of civil society and the recognition of Ukraine as a truly rule of law.

Key words: lawmaking, judicial lawmaking, signs of judicial lawmaking, legal precedent, judicial practice.

Постановка проблеми. Продовження реформування судової системи України, що характеризується істотними змінами в її організації, та імплементація рішень Європейського Суду у судову практику України знову загострили дискусію з приводу судової правотворчості. Безперечно, одним із принципів побудови правової держави є розширення судової юрисдикції, розвиток сильної та розгалуженої системи органів судової влади, тому у сучасному суспільстві змінюється уявлення про правотворчість як виключну діяльність органів законодавчої та виконавчої влади за рахунок правотворчості судових органів.

Як відомо, лише судові органи наділені повноваженнями по прийняттю правозастосовчих актів, які мають юридичні наслідки для учасників правовідносин та містять рішення по конкретній справі відповідної до конкретної особи. Характерною рисою актів судової гілки влади є те, що вони мають індивідуальний, ненормативний характер, тому що за загальним правилом суди не наділені правотворчими повноваженнями, що закріплено в Конституції України. Але, лише в окремих випадках і в межах компетенції, судді можуть здійснювати функцію правотворення, тому що загалом суддя не може підміняти законодавця як творця нормативно-правових актів [1, с. 40].

Рішення, яке виносить суд у конкретній справі містить правило поведінки, що має обов'язковий характер для учасників спору, тому серед науковців існує точка зору, що судові рішення і у країнах романо-германської правової системи також може мати ознаки правової норми, а, отже, допускають можливість створення судами норм права і визнання їх рішення джерелом права [2, с. 83].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню поняття судової правотворчості присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців: О. М. Верещагіна, М. В. Вітрука, А. Г. Карапетова, М. І. Козюбри В. О. Котюка, Л. А. Луць, М. М. Марченка, М. І. Мельника, А. О. Селіванова, В. О. Сердюк, М. І. Сірого, О. Я. Соломонюка, Н. В. Стецик, М. В. Тесленко, С. П. Чердніченко та ін.

Метою статті є дослідження дискусійних питань судової правотворчості.

Вклад основного матеріалу дослідження. Проблема судової правотворчості має давню історію: своїм корінням сягає ще періоду Стародавнього Риму з його преторським правом (*jus praetorium*), яке склалося на основі рішень (едиктів) претора (*praetor*) – посадової особи, що фактично виконувала судові функції. З тих пір багато науковців звертали свої погляди до цієї проблеми [3, с. 38].

Підходи до вирішення проблеми судової правотворчості змінювалися на діаметрально протилежні – за довгі століття незмінного наукового інтересу до цього питання – від визнання суду визначальним творцем права і, відповідно, судового права (*judge – made-law*) – одним з основних його джерел до зведення ролі суду виключно до «вуст, що проголошують слова закону» [4, с. 64], тобто до механічного застосування судом тексту закону, що виключає будь-яку творчу роль суддів, характерного для періоду панування в Європі концепції юридичного позитивізму [3, с.38].

Вітчизняна юридична наука також зробила свій внесок у розробку теорії судової правотворчості. У дореволюційному правознавстві (до 1917 року) розглядалися питання судової правотворчості, які активно обговорювалися у європейській правовій літературі: сутності судової правотворчості, її співвідношення з парламентською законотворчістю, місця судової практики, зокрема судового прецеденту, в системі джерел права тощо [5, с. 71].

У радянському правознавстві (після 1917 року) спочатку основний акцент робився на обґрунтуванні

класової новизни радянського законодавства, що, згідно з Декретом про єдиний народний суд від 30 листопада 1918 р. та деякими іншими нормативними документами того часу, виключало будь-яке пристосування до його цілей «законів повалених урядів» і «практики дореволюційних судів». Втім, це не завадило визнати за «єдиним народним судом» фактично необмеженої, основаної виключно на революційній правосвідомості, дискреції у сфері правотворчості [6, с. 47].

Згодом, усвідомивши згубність для «соціалістичної законності» такого джерела правотворчості, як «революційна правосвідомість народного суду», радянська правова теорія і практика повернулися до класичної юридико-позитивістської моделі судового правозастосування: рішення суду безпосередньо будується на основі силіогізму, компонентами якого є норма, фактичні обставини справи і рішення, що впливає з підведення під норму цих обставин [7, с. 20].

Як свідчить історія питання, лише в 70-х роках минулого століття радянські правознавці почали наближатися до зарубіжних напрацювань у питаннях судової правотворчості, що можна прослідкувати, ознайомившись з книгою «Судова практика в радянській правовій системі» [7, с. 28], чимало положень якої не втрачають своєї актуальності і сьогодні [3, с. 39].

За часи незалежності України дискусія навколо судової правотворчості продовжується. Відсутня єдина позиція науковців щодо поняття, ознак, видів судової правотворчості, взагалі можливість її існування. Так, якщо судова правотворчість є одним із видів правотворчості, то можна сказати, що їй притаманні усі ознаки останньої: по-перше, здійснення вповноваженими на те суб'єктом; по-друге, метою судової правотворчості є створення, зміна або скасування норм права; по-третє, процедурно-процесуальний характер; по-четверте, завершується виданням правових актів. Але поряд з цим можна вказати й на специфічні ознаки судової правотворчості, які відрізняють її від інших видів правотворчості та юридичної діяльності: по-перше, здійснення спеціально-уповноваженими на те органами; по-друге, пов'язаність із реалізацією функцій судової влади; по-третє, має особливу процедурно-процесуальну форму; по-четверте, в результаті встановлюються нормативно-правові приписи; по-п'яте, закріплення нормативних приписів у судових правотворчих актах [8, с. 1].

Науковці мають різні погляди стосовно того – які судові органи належать до суб'єктів судової правотворчості. Зокрема, Б. В. Малишев, А. І. Норкін, Є. В. Сем'янов відносять до них як вищі судові інстанції, так і інші судові органи. Так, Б. В. Малишев вважає, що певні види актів судової правотворчості можуть прийматися не лише вищими, а нижчестоящими судовими органами, наприклад адміністративні суди можуть скасовувати нормативно-правові акти на підставі їх невідповідності законодавству [9, с. 128].

О. Н. Верещакін, П. О. Гук, М. М. Марченко, О. В. Попов, С. П. Чередніченко, С. В. Шевчук дотримуються іншої позиції. Вони вказують, що суб'єктами судової правотворчості можуть бути лише вищі судові органи. Не можемо не підтримати, вищезазначений погляд, і вважаємо, що до суб'єктів судової правотворчості можна віднести тільки вищі судові органи у межах національної правової системи права. Так, тільки вищі судові органи видають правові акти, які є обов'язковими для виконання, крім того можуть здійснювати правотворчість у повному обсязі, (створення, зміна, скасування), а не лише однієї її частини (скасування. Крім того необхідно зазначити, що правотворчість здійснюють не лише національні, але й міжнародні судові органи. Так, згідно зі ст. 30 та 38 Статуту Міжнародного Суду ООН цей суд виконує функції регламентарної та прецедентної правотворчості [8, с. 2].

Таким чином, одне з дискусійних питань судової правотворчості – чи визнавати її як діяльність усіх судових органів чи тільки Верховного Суду.

Наступна особливість судової правотворчості проявляється в тому, що вона є реалізацією функцій судової влади. Головним повноваженням судової влади у правовій державі відповідно до Конституції України є здійснення правосуддя.

Суди в країнах романо-германської правової системи, до якої відноситься й Україна, повинні приймати рішення, виходячи з норм матеріального права. Посилатися на попередні рішення судів вони не мають права [10, с. 93]. Якщо судові рішення суперечить нормам матеріального права, то за загальним правилом воно скасовується вищою судовою інстанцією. Однак класична парадигма, яка розглядає позитивне право як закриту систему, наповнену статтями кодексу та вимагає чіткого дедуктивного виведення рішення з конкретних норм закону, не раз піддавалася сумніву. В даний час практично загально визнано, що будь-яка система чітко встановлених правових правил завжди має прогалини та застаріває відразу ж після прийняття. Нездатність законодавця вчасно відреагувати на зміну суспільних відносин слугує рушійною силою розвитку судової правотворчості [11].

Домінуюча правова доктрина України протягом тривалого часу не дозволяла суду правотворчість. Суди були наділені компетенцією, що передбачала тільки застосування права. Радянська теорія права завжди виходила з постулату, що судова практика не є джерелом права. С. Зівс підкреслював, що зворотне суперечило б принципам підзаконності судової діяльності. правотворча діяльність суду з неминучістю применшує значення закону. Вважалося, що у законодавця при формуванні правових норм є можливість врахувати набагато більше факторів, ніж це здатен зробити суд [11].

Один з аргументів противників судової правотворчості полягає в тому, що вона суперечить принципу розподілу влади, коли кожна гілка влади повинна виконувати суворо свої повноваження. Її ж захисники наголошують на тому, що правотворча функція судів цілком сумісна з конституційним принципом поділу

державної влади. Судова влада формує правозастосовчу практику (відповідні правила) у процесі вирішення конкретних спірних ситуацій, що розглядаються в рамках загальних норм закону, і не претендує на узурпацію переваг законодавчої гілки влади щодо встановлення абстрактних загальнообов'язкових норм. Навпаки, визнання за окремими органами судової влади правотворчої функції здатне забезпечити велику «еластичність» і ефективність законодавчих приписів [10, с.92].

Особливістю судової правотворчості є здійснення її в особливій процесуальній формі. Як стверджує Н.В.Стецик процесуальна форма судової правотворчості передбачає наявність процесуальних норм, що встановлюють її процесуальні провадження, процесуальні стадії та процесуальні режими [8, с. 2].

Вважаємо, що залишаються недостатньо розглянуті процесуальні правила (які встановлюють послідовність здійснення правотворчих дій), їх тривалість у часі (моменти їх початку та завершення), процесуальні правила судової правотворчості (які визначають послідовність вчинення дій судової правотворчості) [12, с. 234].

Наступна ознака судової правотворчості полягає у том, що правотворчі дії судових органів спрямовані на встановлення (створення, зміну та скасування) нормативно-правових приписів. І тут постає питання про співвідношення понять правотворчості та тлумачення норм права, яке остаточно так і не вирішене. У юридичній літературі сформувався два протилежних погляди на це питання. Прибічники першого підходу (О. Н. Верещагін, П. О. Гук, Б. В. Малишев, С. П. Чередніченко, С. В. Шевчук та ін.) вважають, що правотворчість та тлумачення норм права судовими органами тотожні поняття, а представники іншого (О.В. Попов, В.М. Карташов та ін.) – протиставляють ці поняття, й наполягають на тому, що судові органи тільки встановлюють нормативно-правові приписи.

Приєднуючись до думки Н.В.Стецика, вважаємо, що для того щоб не змішувати поняття правотворчості та тлумачення права, необхідно встановлювати наявність правових прогалин при здійсненні правосуддя. Якщо наявна прогалина у праві, то можна говорити про використання судової правотворчості, а якщо наявна невизначеність у праві, то її можна подолати не тільки правотворчістю, але й право тлумаченням [8, с. 4].

Крім того, на наш погляд, судова правотворчість направлена не тільки на скасування, а й на створення та зміну нормативно-правових приписів, тому що, вона – некоректна у тих випадках, коли скасовує нормативно-правові приписи без одночасної можливості їх створення та зміни, також і повноваження вищих судових інстанцій щодо скасування неконституційних нормативно-правових приписів називають не правотворчими [12, с. 234].

Висновки. Реформування судової системи в Україні продовжується. 30 вересня 2016 року відбувся її черговий етап. Були внесені зміни до Конституції України, відповідно до яких, до повноважень Конституційного Суду не відноситься офіційне тлумачення законів України. Ці повноваження фактично переходить до повноважень суду загальної юрисдикції – Великої палати Верховного Суду. І тому теорія судової правотворчості набуває подальшого переосмислення в кризових умовах життя суспільства та сприятиме розвитку громадянського суспільства й визнанню України дійсно правовою державою [13, с. 9].

Дискусійним залишаються питання правотворчості щодо суб'єктів судової правотворчості, до яких можна віднести тільки вищі судові органи у межах національної правової системи права, тому що вищі судові органи видають правові акти, які є обов'язковими для виконання та можуть видавати, змінювати та скасовувати норми права. Продовжує викликати суперечності сумісність правотворчої функції судів з конституційним принципом поділу державної влади. Залишаються недостатньо розглянуті процесуальні правила (які встановлюють послідовність здійснення правотворчих дій), їх тривалість у часі (моменти їх початку та завершення), процесуальні правила судової правотворчості (які визначають послідовність вчинення дій судової правотворчості). Остаточно не вирішеним є питання про співвідношення понять правотворчості та тлумачення норм права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Філик Н.В., Калістратов О.О. Особливості правотворення в діяльності судових органів. *Юридичний вісник*. 2012. № 4 (25). С. 40-44.
2. Кізлова О.С. Категорії «судовий прецедент» і «судова практика» в системі джерел цивільного права *Право і суспільство*. 2015. № 6 (3). С. 83-88.
3. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя *Право України*. 2016. № 10. С. 38-48.
4. Монтескьє Ш. О духе законів. М., 1964., с. 64.
5. Требецкой Е. Н. Энциклопедия права: издательство по запискам студентов. Киев, 1906. 182 с. СПб., 1998.
6. Курский Д. И. Избранные статьи и речи / сост.: Г.Н.Амфитеатров, А.С.Курский, М.Л. Шифман. Москва, 1948. 198 с.
7. Судебная практика в советской правовой системе. Москва, 1979. 328 с.
8. Стецик Н.В. Судова правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 8 (3). С. 1-5.
9. Малишев Б.В. Судова правотворчість як наукова категорія порівняльного правознавства. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. Зб. Статей. Київ, 2009. 712 с.

10. Сердюк В.О. Судова правотворчість в контексті здійснення правової реформи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Випуск 21. Частина II. Том. С. 90–93.
11. Корнев А. В. Сравнительный анализ понимания судебного правотворчества в англо-саксонской и романо-германской правовых системах. URL: http://www.kapartner.ru/sravnitelniy_analiz/ (дата звернення: 05.01.2020).
12. Соломонюк О. Я. Проблематика судової правотворчості в науковій літературі. *Молодий вчений*. 2018. № 7(1). С. 232-235.
13. Романюк Я. Судова правотворчість в умовах реформування правосуддя: постановка проблеми. *Право України*. 2016. № 10. С. 9-20.

REFERENCES:

- Filyk, N. (2012). Osoblyvosti pravotvorennya v diyal'nosti sudovykh orhaniv. *Yurydychnyy visnyk – Legal Bulletin*, 4(25), 40-4. [in Ukrainian].
- Kizlova, O. (2015). Katehoriyi «sudovyyu pretsedent» i «sudova praktyka» v systemi dzherel tsyvil'noho prava. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 6(3), 83-88. [in Ukrainian].
- Kozyubra, M. (2016). Sudova pravotvorchist': anomalii chy imanentna vlastyvist' pravosuddy. *Pravo Ukrainy – Ukrainian law*, 10, 38-48. [in Ukrainian].
- Montesquieu, S. (1964). O dukhe zakonov. Moscow. [in Russian].
- Trebetskoy, E. (1906). Entsiklopediya prava: izdatel'stvo po zapiskam studentov. Kiev. [in Russian].
- Amfiteatrov, N., Kurskiy, A., & Shifman M. (Ed). (1948). Izbrannyye stat'i i rechi. Moscow. [In Russian].
- Sudebnaya praktika v sovetskoy pravovoy sisteme – Judicial practice in the Soviet legal system.(1979). Moscow. [in Russian].
- Stetsik, N. (2010). Sudova pravotvorchist': zahal'noteoretychna kharakterystyka. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrainy – Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 8(3), 1-5. [in Ukrainian].
- Malyshev, B. (2009). Sudova pravotvorchist' yak naukova katehoriya porivnyal'noho pravoznavstva. Porivnyal'ne pravoznavstvo: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku. Zb. Statey. Kyiv. [in Ukrainian].
- Serdyuk, V. (2013). Sudova pravotvorchist' v konteksti zdiysnennya pravovoyi reformy v Ukraini. *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu. Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. The RIGHT series*, 21, 90-93. [in Ukrainian].
- Kornev, A. Sravnitel'nyy analiz ponimaniya sudebnogo pravotvorchestva v anglo-saksonskoy i romano-germanskoj pravovykh sistemakh (accessed 05.01. 2020). [in Russian].
- Solomonjuk, O. (2018). Problematyka sudovoyi pravotvorchosti v naukoviy literaturi. *Molodyy vchenyy – Young scientist*, 7(1), 232-235. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 8.01.2020

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.36550/2522-9230.2020.8.3>

*Поляруш Світлана Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: sv_polyarush@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1157-3248>*

ВЧЕННЯ ПРО ПРАВА ЖІНОК У СТАРОДАНЬОМУ СВІТІ

Спираючись на віровчення Стародавнього Сходу та філософську думку античності і Риму, у статті охарактеризовано соціальний статус жінки як учасниці гендерних відносин у період стародавньої історії. Констатовано, що у стародавньому суспільстві домінували погляди на жінку як об'єкт управління з боку чоловіків. Наведені приклади виходу жіноцтва на публічну арену суспільного життя. Підкреслено намагання жінок зламати соціальні стереотипи щодо гендерних ролей. Звернуто увагу на пояснення жіночого начала Ін'я і його взаємодію з чоловічим началом Ян у давньокитайському трактаті „Книзі Змін”. Зазначено, що трактування державного управління як керівництва сім'єю у конфуціанстві, не дало можливості китайським філософам вийти за межі патріархального підходу до ролі і місця жінки